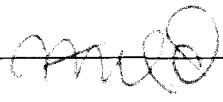
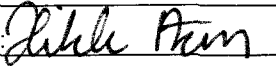

Bakgrunn for utredningsprogram

Søker/sak:	HybridTech Hovatn Aust AS/Hovatn Aust vindkraftverk	
Fylke/	Aust-Agder fylke/	
kommune:	Bygland kommune	
Ansvarlig:	Arne Olsen, KE	Sign.:
Saksbehandler:	Hilde Aass	Sign.:
Dato:	18 JUN 2012	
Vår ref.:	NVE 201104762-46 ke/hiaa	KE 21/2012
Sendes til:	Tiltakshaver og berørt kommune. Andre hørings- og orienteringsinstanser orienteres om utredningsprogrammet.	

Middelthuns gate 29
Postboks 5091 Majorstua
0301 OSLO
Telefon: 22 95 95 95
Telefaks: 22 95 90 00
E-post: nve@nve.no
Internett: www.nve.no
Org. nr.:
NO 970 205 039 MVA
Bankkonto:
0827 10 14156

HybridTech Hovatn Aust AS – Melding om Hovatn Aust vindkraftverk i Bygland kommune, Aust-Agder fylke. Sammenfatning av høringsuttalelser og fastsetting av utredningsprogram

Innhold

1	Innledning.....	2
2	Behandlingsprosessen.....	2
2.1	Høring.....	2
2.2	Møter	3
3	Innkomne merknader	3
3.1	Lokale myndigheter	3
3.2	Regionale myndigheter	3
3.3	Sentrale myndigheter	4
3.4	Tekniske instanser	4
3.5	Nettselskaper.....	5
3.6	Interesseorganisasjoner.....	5
3.7	Grunneiere og privatpersoner	7
3.8	Merknader fra tiltakshaver.....	9
3.9	Merknader fra Miljøverndepartementet.....	10
3.10	Kommentarer til Miljøverndepartementets merknader.....	11
3.11	Tematiske konfliktvurderinger	11
3.11.1	Generelt om tematiske konfliktvurderinger	11
3.11.2	Tematisk konfliktvurdering av Hovatn Aust vindkraftverk.....	12
4	Generelt om utredningsprogram for vindkraftverk.....	13
5	NVEs kommentarer til utredningsprogrammet.....	13
5.1	Tiltaksbeskrivelse	13
5.1.1	Beskrivelse og begrunnelse for tiltaket.....	13
5.1.2	Forholdet til andre planer.....	13
5.1.3	Infrastruktur og nettilknytning.....	14

5.2	Prosess og metode.....	15
5.3	Landskap.....	15
5.4	Kulturminner og kulturmiljø.....	15
5.5	Friluftsliv og ferdsel	16
5.6	Tiltakets virkninger for naturmangfold.....	16
5.6.1	Naturtyper og vegetasjon.....	17
5.6.2	Fugl	17
5.6.3	Inngrepsfrie naturområder (INON).....	17
5.7	Forurensing (støy, skyggekast og annen forurensing).....	18
5.8	Tiltakets virkninger for nærings- og samfunnsinteresser.....	18
5.8.1	Verdiskaping.....	18
5.8.2	Reiseliv og turisme	18
5.8.3	Landbruk.....	18
5.8.4	Luftfart og kommunikasjonssystemer	19
5.9	Annet	19

1 Innledning

HybridTech Hovatn Aust AS meldte 15.08.2011 Hovatn Aust vindkraftverk i Bygland kommune, Aust-Agder fylke, i medhold av plan- og bygningsloven. Vindkraftverket er planlagt bestående av inntil 66 vindturbiner, hver med en installert effekt på 2-3 MW. Dette vil gi en total installert effekt på inntil 198 MW. Antatt årlig produksjon er estimert til 575 GWh. Planområdet er lokalisert på fjellformasjonene Gnuldrehei-Stavtjørnhei og Reiskæven-Rosstejornfjelli ved Hovatn i Bygland kommunen, og det totale planområdet vil utgjøre ca. 8,6 km². Tilhørende nettilknytning er planlagt enten til 420 kV sentralnettslinje Holen-Brokke-Senumstad, eller til 132 kV regionalnettslinje Brokke-Senumstad. NVE gjennomførte offentlig høring av meldingen i Bygland vinteren 2011/2012.

På grunnlag av vedlegg II i forskrift om konsekvensutredninger, forslag til utredningsprogram, innskutte merknader og NVEs egne vurderinger, fastsetter NVE et utredningsprogram for tiltaket. Utredningsprogrammet følger i eget brev til tiltakshaver. I dette notatet sammenfattes og drøftes de høringsuttalelser som har kommet inn i forbindelse med melding om Hovatn Aust vindkraftverk.

2 Behandlingsprosessen

NVE har behandlet meldingen i medhold av plan- og bygningslovens forskrift om konsekvensutredning.

2.1 Høring

Meldingen ble sendt på høring til berørte instanser 22.11.11 med frist for uttalelser innen 01.02.12. Følgende instanser/organisasjoner fikk meldingene til uttalelse: Bygland kommune, Fylkesmannen i Aust-Agder, Aust-Agder fylkeskommune, Statnett SF, Riksantikvaren, Direktoratet for Naturforvaltning, Statens Landbruksforvaltning, Klima- og forurensningsdirektoratet, Nasjonalt folkehelseinstitutt, Norsk Ornitologisk Forening - avd. Aust-Agder, Norges Jeger- og fiskerforbund, Norges Jeger- og fiskeforbund - Aust-Agder, Norskog, Meteorologisk Institutt, Avinor, Forsvarsbygg, Statens Strålevern, NHO Reiseliv, Norkring AS, Den Norske Turistforening, Aust-Agder Turistforening, Naturvernforbundet, Naturvernforbundet i Aust-Agder, Natur og Ungdom, Norges Miljøvernforbund, Bellona, Friluftslivets Fellesorganisasjon, Friluftsrådet, Norges Skogeierforbund, Norsk bonde- og småbrukarlag, Luftfartstilsynet, Statens vegvesen, Statens vegvesen - region sør,

Telenor, Aust-Agder Bondelag og Zero. Fyresdal og Valle kommune fikk meldingen til uttalelse ved et noe senere tidspunkt.

2.2 Møter

NVE arrangerte offentlig møte i rådhuset i Bygland kommune 15.12.11 kl. 1900. Det var ca. 60 personer tilstede på møtet. På møtet orienterte NVE om behandlingsprosessen for meldingen og tiltakshaver orienterte om prosjektet og forslag til utredningsprogram. NVE avholdt samme dag også orienteringsmøte for lokale og regionale myndigheter i rådhuset i Bygland kommune.

3 Innkomne merknader

Det har kommet inn 24 høringsuttalelser til meldingen. Disse er sammenfattet nedenfor.

3.1 Lokale myndigheter

Bygland kommune skriver i brev av 24.02.12 at følgende momenter er viktig og må vurderes i konsekvensutredningen. Momentene er delt inn under følgende tema:

- *Landskap og friluftsliv.* Omfanget av utbyggingen med nøyaktig kartfesting av alle installasjoner. Visualisering av vindkraftverket fra representative steder. Adkomstveien fra Åraksbø til Haugtveit sin påvirkning på kulturlandskapet. Tilgjengelighet og bruk av området før og under anleggsperioden og ved drift.
- *Kulturminner og kulturmiljø.* Området må undersøkes og dokumenteres av folk med kulturfaglig kompetanse.
- *Natur og biologisk mangfold.* Reinens bruk av planområdet og nærliggende områder i anleggs- og driftsfasen. Vindturbinene sin påvirkning på fuglebestander.
- *Landbruk, annen arealbruk og naturressurser.* Konsekvensene tiltaket har for sauenæringen og jakt.
- *Samfunnsmessige virkninger.* Realistiske analyser som synliggjør størrelsen til anlegget, kommunale skatteinntekter, sysselsetting i anleggs- og driftsfasen, ringvirkninger for lokale bedrifter, turisme og utbedring av veier.
- *Forsvar, luftfart og telekommunikasjon.* Sjekke om vindturbinene påvirker sendeforhold for mobil, TV og radio og eventuelle avbøtende tiltak.
- *Nettilknytning.* Avklare ulike alternativ for nettilknytning der jordkabler vurderes.
- *Metode og samarbeid.* Kommunen vil ha innflytelse på utforming av vindkraftverket.
- *Støy og forurensning.* Valg av vindturbiner med hensyn til støy, inkludert kartlegging av støy i nærheten av fritidsboliger og støler. Konsekvensene av lavfrekvent støy må utredes.
- *Sikring og risiko.* Sikring av planområdet og allmennhetens tilgang. Vurdering av risikomomenter under drift, særlig i forhold til iskast.

Momentene er utdypet i saksutredningen i høringsuttalelsen. Kommunen trekker frem viktigheten ved å utrede de visuelle virkningene av anlegget, hvordan anlegget påvirker naturmiljøet og særskilt reinen, og hvor stor økonomisk og samfunnsmessig virkning anlegget får for kommunen.

3.2 Regionale myndigheter

Fylkesmannen i Aust-Agder skriver i brev av 24.01.12 at tiltaket er i tråd med regionalplan for Agder 2020, hvor ett av hovedmålene er at Agder skal være et lavutslippssamfunn. Det frarådes allikevel å gå videre med planleggingen av vindkraftverket, da tiltaket ikke er i tråd med regional plan for Setesdal Vesthei Ryfylkeheiene og Setesdal Austhei, referert til som Heiplanen. De redegjør i sin uttalelse for planen, og skriver at spesielt trekk-, vinterbeite- og kalvingsområder har vært viktig å

sikre best mulig. Fylkesmannen påpeker at både den nordre og søndre delen av planområdet ligger i *"hensynssone nasjonalt villreinområde"*, hvor villreinens interesser skal tillegges stor vekt i all arealforvaltning. Dette avviker fra hva tiltakshaver skriver i meldingen om *"hensynssone randssone"*. Fylkesmannen skriver at området er anerkjent både som kalvingsområde og sommerbeite for villreinbestanden i Setesdal-Austhei, og skriver videre at det fins lite forskning på forstyrrelse av kalvingsområder og mener derfor føre-var-prinsippet i naturmangfoldloven må tillegges særlig vekt. Det fremheves at villreinen må bli omhandlet i utredningsprogrammet og utredningen må gjennomføres av villreinkyndige. Fylkesmannen skriver også at anlegget vil redusere et av de siste større sammenhengende INON-områdene i Sør-Norge, og at det er registrert sårbare og truede fuglearter i tilknytning til planområdet.

Aust-Agder fylkeskommune skriver i brev av 10.02.12 at følgende ble vedtatt i fylkesutvalget:

- Aust-Agder fylkeskommune ser fram til en konsekvensutredning av Hovatn Aust vindkraftverk. De nevner også i den sammenheng at området ligger innenfor "Nasjonalt villreinområde" i Heiplanen, som er til behandling.
- I utredningen mener fylkeskommunen at følgende temaer bør innarbeides i utredningsprogrammet:
 - Villreinfaglig utredning med vekt på muligheter for å drifte vindmølleparken uten vesentlig negativ betydning for villreinen.
 - Samfunnsøkonomisk utredning av de ulike nettilknytningsalternativene, hvor muligheten for og verdien av å opprettholde ledig nettkapasitet i begge linjenettene bør belyses.
 - Arkeologiske undersøkelser.
- Fylkeskommunen vil i tillegg peke på at lokalmiljøets innstilling til en eventuell etablering av en slik vindmøllepark må tillegges stor vekt.

3.3 Sentrale myndigheter

Direktoratet for Naturforvaltning (DN) skriver i brev av 30.01.12 at de anbefaler at planene om Hovatn Aust vindkraftverk skrinlegges. De skriver videre at planene overlapper med foreslått nasjonalt villreinområde i Setesdal Austhei, og er uforenlig med nasjonale mål om sikring av villreinens leveområder. De henviser til Heiplanen, som nå er til sluttbehandling i fylkeskommunen, der sikring av villreinens leveområder er en sentral målsetting. I følge utkastet til Heiplanen vil begge utbyggingsområdene (Gnuldrehei og Reiskæven) omfattes av *"hensynssone nasjonale villreinområde"* (NVO), hvor villrein skal ha fortrinn. DN opplyser om at det særligste utbyggingsområde er feilaktig beskrevet i å være i *"randsonene av NVO"* i meldingen. Videre heter det i retningslinjene for sonen at *"nye eller vesentlig utvidelse av eksisterende kraftanlegg eller overførings-/kraftlinjer skal unngås i NVO"*. DN redegjør i sin uttalelse for de negative virkningene vindkraftverket har for villreinen. I uttalelsen fremheves direkte tap av levearealer, indirekte arealtap gjennom fragmentering av sammenhengende leveområder og negativ påvirkning av villreinens levevis på flere områder. De skriver at vindkraftverk er sett på som uønsket i Heiplanen. De nevner også at områdene som berøres av anlegget er kartlagt og dokumentert som kalvings- og sommerbeiteområde. Avslutningsvis skriver de at anlegget også vil være i konflikt med viktige inngrepsfrie områder, og at en betydelig del av et av de siste gjenværende større INON-områdene i Sør-Norge vil gå tapt.

3.4 Tekniske instanser

Statens vegvesen skriver i brev av 16.01.12 at avstanden i luftlinje til fylkesvei 232 og riksvei 9 ikke utløser krav til spesifikke utredninger. De mener det bør foretas en risikovurdering av transportbehovet i drifts- og anleggsfasen, og at dette bør inngå i utredningsprogrammet, slik at eventuelle utbedringer

av eksisterende vegnett blir synliggjort. De mener dette bør komme under tema infrastruktur, hvor veg og nettilknytning omtales.

Luftfartstilsynet skriver i brev av 16.01.12 at de synes forslaget til utredningsprogrammet virker kortfattet med hensyn til sivil luftfart og at de ønsker klarere retningslinjer for hva tiltakshaver skal utrede. De foreslår følgende punkter:

- Om vindkraftverket påvirker omkringliggende radaranlegg, navigasjonsanlegg og kommunikasjonsanlegg for luftfarten.
- Om vindkraftverket påvirker inn- og utflygingsprosedyrene til nærliggende landingsplasser.
- Om vindkraftverket og tilhørende nettilknytning/ledningsnett utgjør andre hindringer for luftfarten, spesielt for lavtflygende fly og helikopter.
- Hvordan vindkraftverket inkludert nettilknytning og spesielt vindturbinene skal merkes.

De skriver videre at tiltakshaver bør ta kontakt med Avinor AS og aktuelle operatører for å få avklart de tre første av ovenstående kulepunkter. Luftfartstilsynet informerer om merkeplikt, rapportering og registrering av luftfartshinder, og henviser i den sammenheng til forskrift BSL E 2-1 og BSL E 2-2. De opplyser om at forskriftene er under revidering.

Forsvarsbygg skriver i brev av 23.01.12 at vindkraftverket ikke vil være i konflikt med Forsvarets kommunikasjonsinfrastruktur i det aktuelle området.

Norkring AS skriver i e-post oversendt 27.01.12 at de ønsker å bli involvert i den videre utredningen av vindkraftverk i området, og vil da utarbeide mer detaljerte kommentarer til prosjektet.

3.5 Nettselskaper

Statnett SF skriver i brev av 14.02.12 at for begge de to alternativene til nettilknytning må det bygges koblingsanlegg med fullverdige bryterfelt på alle avganger. For Otra Kraft DAs 132 kV alternativ skriver de at det bør foretas en vurdering/analyse av kapasiteten i nettet. De skriver også at nettet bør kunne drives sammenkoblet mellom Brokke (420 kV) og Senumstad og oppfylle N-1 uten spesialregulering i normal drift. For Statnett SFs 420 kV alternativ skriver de det må bygges en ny fullverdig transformatorstasjon. Statnett forutsetter at tiltakshaver tar initiativ til et nærmere samarbeid om detaljering av løsning. De skriver videre at de er bekymret for kraftsystemets spennings- og frekvensreguleringsevne, på grunn av utbygging av store mengder kraftproduksjon med begrenset reguleringsevne, og mener derfor at alle kraftverk må designes slik at de kan delta i reguleringen av både spenning og frekvens. I sin uttalelse trekker de frem sentrale krav i forskrifter til kraftsystemet. De fremhever at Statnett legger til grunn at FoS § 14 og veileder for funksjonskrav i kraftsystemet (FIKS) følges.

3.6 Interesseorganisasjoner

Norges Jeger- og Fiskerforbund, Aust Agder (NJFF-AA) skriver i brev av 04.01.12 at de er skeptiske til vindkraftverk i dette området. De begrunner dette med at det er et viktig område for reinen, som kalvingsplass og trekkområde, og refererer i den sammenheng til Heiplanen for Setesdal. De begrunner det også med at det er viktige friluftsområder i området. De stiller spørsmål ved behovet for vindkraft i Norge og om ikke vannkraft er bedre egnet. De stiller også spørsmål ved vindkraftverkets påvirkning for Årdalen naturreservat. NJFF-AA ønsker en samlet plan for vindkraftverk for Sørlandet.

Norges Jeger- og Fiskerforbund, Vest Agder (NJFF-VA) skriver i brev av 31.01.12 at de stiller seg kritisk til et vindkraftverk i området med hensyn til villreinen. De mener villreinens bruk av området og påvirkning av en slik utbygging må kartlegges bedre. De har blant annet fått opplyst av området

brukes til kavling og i sammenheng med trekk. NJFF-VA ønsker en samlet plan for vindkraftverk for Sørlandet.

Villreinnemnda for Setesdalområdet skriver i brev av 31.01.12 at de mener vindkraftprosjektet er uakseptabelt og må stanses. De går i mot planene om et vindkraftverk ved Hovatn. Innledningsvis skriver de at meldingen er svært mangelfull i sin omtale av villrein og villreinens arealbruk. De etterlyser mer omfattende undersøkelser og litteratursøk, enn en generell henvisning til Heiplanen. Denne er uferdig og har derfor ikke relevans som henvisning eller referanse, i følge de. De viser til villreinkart fra 1996 og 2009, GPS-merking og fellings- og jaktstatistikk som bakgrunn og dokumentasjon på villreinens områdebruk i det aktuelle planområdet. De skriver videre at dette omfatter simlens områdebruk i kalvingstida og utover sommeren, trekkruter og at området generelt er et viktig funksjonsområde for villreinen. De påpeker også at Setesdal Austhei er utpekt til Nasjonalt villreinområde, og vil med Heiplanen inngå i Europeisk villreinregion sør. De viser til rapport fra Norsk Villreinsenter om Villrein, hvor forstyrrelser fra trafikk, direkte tap og fragmentering av levearealer påvirker villreinen negativt. I følge nemnda vil vindkraftverk gi en slik påvirkning og er derfor uønsket, også i Heiplanen

Naturvernforbundet i Rogaland (NFR) skriver i e-post av 06.02.12 at de støtter uttalelsen til "Arbeidsgruppe mot vindparker i Setesdal", som de mener viser på en god og oversiktlig måte de negative virkningene av en eventuell utbygging. De fremhever forpliktelsene Norge har overfor villrein, og skriver at fragmentering og reduksjon av dens areal kan være kritisk for den sørligste delen av bestanden. De skriver videre at de ikke stoler på at utbyggere forholder seg til Bern-konvensjonen eller tar de nødvendige hensyn til arters habitetskrav.

Naturvernforbundet i Vest-Agder (NFVA) skriver i brev av 08.02.12 at de ønsker at planene om Hovatn Aust vindkraftverk innstilles. De skriver at anlegget vil føre til ødeleggelse og forringelse av nasjonalt viktige naturverdier, derav landskap og biologiske verdier. De mener Agderfylkene har ofret mye av sine naturverdier i utmark i forbindelse med vannkraft og veibygging. De mener det bør nøye vurderes om det skal gjøres ytterligere inngrep i de gjenværende INON områdene og andre relativt uberørte områder. De skriver at området Hovatn Aust representerer uerstattelige verdier for friluftsliv og biologisk mangfold av både nasjonal og internasjonal betydning, og de mener at et vindkraftanlegg vil føre til tap av disse verdiene. NFVA etterlyser også en overordnet nasjonal plan for vindkraftanlegg. De viser til tidligere restriktiv forvaltning av området på bakgrunn av de samme naturverdiene. I uttalelsen nevner de flere arter som er viktige for det biologiske mangfoldet. De nevner Norges forpliktelser internasjonalt til å ta vare på disse naturverdiene, og Norges nasjonale mål om å stanse tap av biologisk mangfold. Avslutningsvis nevner de alternative energikilder som de hevder har større produksjonspotensial enn vindkraft.

Norges Miljøvernforbund (NMF) skriver i brev av 31.01.12 at de er i mot tiltaket, fordi vindkraftverk er samfunnsøkonomisk ulønnsomt og medfører negative miljøvirkninger. De fokuserer på den nødvendige utbyggingen av ledningsnettet og tilhørende ryddebelt, som vindkraftanlegget vil føre med seg. De hevder dette vil føre til redusert biologisk mangfold, i form av fragmenterte leveområder for arter, rasering av natur og CO2 utslipp, på grunn av redusert vegetasjonen. De skriver videre at anlegget vil redusere de inngrepsfrie naturområdene. I følge NMF utgjør vindkraftverk en trussel for fugler, og spesielt er rovfugler sårbare og utsatt for kollisjon med rotorbladene. NMF skriver at vindkraft er en ustabil energikilde, og termiske kraftverk som kull og gass må komme i tillegg. De foreslår derfor en rekke andre alternative tiltak til en miljøvennlig og bærekraftig energipolitikk. De advarer også mot støy og elektromagnetisk stråling, som de hevder kan gi helseproblemer. De påpeker videre at tiltaket kan medføre skyggekast og iskast, og at dette vil være til hinder for friluftsliv i planområdet. NMF skriver også at tiltaket kan føre til negative virkninger for

reiselivsnæringen i kommunen, spesielt med tanke på vindkraftutbyggingen i Norge samlet sett. Avslutningsvis nevner de at det bør kreves jordkabel i tilknytning til hele anlegget og at tiltakshaver må ha en kontinuerlig bankgaranti slik at de har mulighet til å fjerne anlegget.

Norsk Ornitologisk Forening (NOF) skriver innledningsvis i brev av 01.02.12 at det er behov for både en nasjonal plan og regionale planer for vindkraftutbygging i Norge. Dette vil i følge NOF sikre at de minst konfliktfylte områdene blir bygget ut først. De skriver videre at området er lite undersøkt med tanke på ornitologiske verdier, og det eksisterende kunnskapsgrunnlaget er mangelfullt. De mener derfor det må legges stor vekt på innhenting av ny kunnskap i utredningsprosessen. NOF redegjør videre for sitt arbeid og sin rolle. I sin uttalelse fokuserer de på kunnskaps- og kvalitetskrav i konsekvensutredningen og hos utredningsaktørene. De mener at hensynet til naturverdier ikke blir ivarettatt av norske myndigheter. I sine krav til utredningsprogrammet legger de til grunn anbefalinger fra Bernkonvensjonen. De aktuelle anbefalingene for meldingen er gjengitt punktvis under, ellers er de å finne i sin helhet i høringsuttalelsen.

- Utvikling av regionale planer med samlet og enkeltvis konfliktvurdering av prosjekter.
- Sikre kvalitet og åpenhet i konsekvensutredningsprosessen.
- Akseptere behovet for å gjennomføre avbøtende tiltak.
- Inkludere erfaring og kunnskap fra blant annet Smøla og andre relevante prosjekter i vurderingen av nye vindkraftprosjekter.
- KU må ta i betraktning råd fra NINA, undersøke alternative lokaliteter, følge kvalitative retningslinjer og vurdere samlede effekter av vindkraftverk.
- Gjøre tiltak for å forbedre før- og etterundersøkelser av effekter av vindkraftverk.
- Prioritere vern av internasjonalt viktige områder.

NOF fremhever følgende særlige utredningsbehov i planområdet:

- Kartlegging av forekomst av alle arter og påvirkning på disse, spesielt for hekkende kongeørn, observert hubro, eventuelt hekkende forekomst av vandrefalk, hekkel plasser for storlom, spillplasser for orrfugl og oppvekstområder for hønsfugl (særlig lirype og orrfugl).
- En vurdering av innvirkning på forvaltningsprioriterte arter eller rødlistearter utover de ovennevnte.
- Vurdering av plassering og utforming av vindturbiner og anlegget i forhold til kollisjons- og elektrokusjonsfare med fugl, spesielt kongeørn, hubro og ryer.

Avslutningsvis skriver NOF at en generell naturtypekartlegging av planområdet må gjøres, med tanke på viktige og utvalgte naturtyper, og påvirkning på INON områder må utredes.

3.7 Grunneiere og privatpersoner

Kjell Homme, gr.nr.33/1, Solfrid Oddbjørg Eldhuset, gr.nr.33/2 og Knut P. Sandnes, gr.nr.33/3 skriver i brev av henholdsvis 10.01.12, 10.01.12 og 31.01.12 at de er positive til den planlagte utbyggingen. De nevner at Hovatn allerede er regulert som vannkraftmagasin og at det går to kraftlinjer gjennom området. De mener at vindkraftverket vil gi få ulemper utover disse inngrepene, men heller fordeler derav styrket næringsinntekt på gårdene og mulighet for å opprettholde drift og bosetting i bygda. De nevner Heiplanen, som i planprogrammet fokuserte på "bruk og verdiskapning i heieområdene", og mener vindkraftverket passer godt inn i disse planene. De skriver videre at tamreinen sporadisk på vårparten kommer helt ned til Byglandsfjorden, men forsvinner nord til Valleheiene så fort snøen går. De mener tamreinen ikke vil bry seg om vindturbinene.

Olav Haugetveit med flere skriver i brev av 28.01.12 at de ønsker prosjektet velkommen. I sin uttalelse nevner de følgende momenter:

- Mulighet for arbeid i anleggs- og driftsfasen av prosjektet. De skriver at behovet er stort for denne type arbeid i kommunen, og det er flere med tilknytning til kommunen som innehar denne type kompetanse.
- Økte inntekter for grunneiere utover gårdsdriften, som vil sikre fortsatt drift og bosetting på gårdene.
- Utbedring av veier og tilgjengelighet til heiene, som vil øke bruken av området til for eksempel jakt og rekreasjon.
- Fornybar kraftproduksjon.

15 personer har sluttet seg til denne uttalelsen.

Liv Lauvslund, gr.nr.14/33,48 med flere skriver i brev av 28.01.12 at de føler seg sterkt berørt av det planlagte vindkraftverket, og spesielt av den nordre delen av planområdet som er deres nære turområde gjennom hele året. De skriver videre at de er bekymret for de visuelle virkningene av vindturbinene fra hyttene. De har markert på kart, figur 7 side 12 i meldingen, hvilke områder som vil berøre de mest. Dette er områdene som omfatter gr.nr. 13/4, 14/5, 14/4 og 13/1. De ønsker at utbyggingen reduseres i nordre del av området.

Knut G. Austad, gr.nr.13/8 og Grunde Austad, gr.nr.13/9 skriver i brev av 01.02.12 at de slutter seg til de argumentene mot vindkraftplanene som fagmiljøene kommer med. De skriver videre at det bør tas hensyn til grunneiere også utenfor planområdet, som får en svekkelse av eiendommen. De mener området er av både nasjonale og internasjonale verneverdier. De skriver videre at vindkraftverket vil gjøre store inngrep i viltressursene, blant annet for rype og skogsfugl, som allerede har lidd store tap på grunn av kraftlinjene. De er også bekymret for hjortevilt, som villrein og elg, og at jaktressursene vil bli svekket. De skriver også at anlegget vil svekke verdien av områder som er regulert til hyttefelt, blant annet på grunn av de visuelle virkningene. Naturen som egenverdi og de kvalitative egenskapene til naturen blir også nevnt som viktig, og det oppfordres til også å vurdere disse sidene når saken behandles.

Björg og Nils R. Hammer skriver i høringsuttalelse av 01.02.12 at de vil forsikre seg om at støy fra vindkraftverket vil bli grundig utredet. De skriver videre at antagelsen tiltakshaver gjør av eiendommer utenfor en gitt støysone på 600 meter ikke er korrekt. De nevner i den sammenheng flere hytter som ligger innenfor dette området eller i nærheten. De ønsker at kravene til støygrense skal være den samme for helårs- og fritidsboliger, og forventer at alle faktorer som påvirker støyen utredes grundig. De skriver videre at det bør beregnes verditap for eksisterende hytter i området. Avslutningsvis nevner de at vindkraftverket i forhold til Årdalen naturreservat og adkomsten til reservatet langs Årdalsveien sørøst for planområdet også bør tas med i utredningen.

Arbeidsgruppa mot vindparker i Setesdal (Arbeidsgruppa) legger frem i brev av 24.01.12 argumenter mot videre arbeid med planene om Hovatn Aust vindkraftverk. Arbeidsgruppa har drøftet synspunktene og uttalelsen er elektronisk signert av 47 personer, inkludert flere grunneiere. Det er også lagt ved tre leserbrev fra Setesdølen fra 16.12.11 og 20.12.11. Uttalelsen inneholder følgende innvendinger mot planlegging av Hovatn Aust vindkraftverk:

- *Kommuneplanen* – Arbeidsgruppa mener vindkraftverket vil være i strid med kommuneplanens intensjoner, hvor det står at kommunen er positiv til kraftproduksjon, så sant det ikke virker ødeleggende på miljø eller kulturlandskap.
- *Villreinen, nasjonale og internasjonale plikter og ansvar* – Arbeidsgruppa skriver at planområdet har status som nasjonalt villreinområde. De refererer til Heiplanen og Norges forpliktelser internasjonalt om å sikre villreinen sine leveområder. Fra Heiplanen trekker de blant annet frem krav til villreinens habitat og villreinens bruk av planområdet, blant annet som kalvingsområde, sommerbeite for fostringsflokk og trekkruter. Arbeidsgruppa skriver at i tillegg til planområdet kommer ferdsel på helårs driftsveier og til sammen er disse inngrepene i konflikt med overordna konvensjoner, internasjonale avtaler og nasjonale målsettinger for villreinen.

- *Fuglelivet* – Arbeidsgruppa skriver at flere fuglearter er i følge ornitologiske fagmiljøer registrert i området: hubro, jordugle, perleugle, kongeørn, falk, hauk, kvitryggspett og dvergspett. I 2011 ble to hubrounger merket, og i tillegg er området et trekk- og leveområde for rype og orrfugl. De skriver videre at vindkraftverket vil ha store negative konsekvenser og kan redusere bestanden.
- *Verneomsyn* – Arbeidsgruppa mener vindkraftverket vil forringe verneområdene i nærheten av planområdet. Her nevnes Tovdalsvassdraget og verneområde langs den øvre delen av vassdraget, Årdalen. De skriver videre at naturhensyn må veie tungt i saken og at det er behov for en samla helhetlig energiplan for regionen, slik at skjevfordeling og overbelastning av enkelte områder blir forhindret.
- *Allemannsretten* – Arbeidsgruppa mener lyden og de visuelle virkningene av vindkraftverket vil forringe naturopplevelsen i område i en slik grad at det svekker allemannsretten. De skriver også at ising og iskast kan true sikkerheten til folk i området.
- *Grønn energi – mer enn vindmøller* – Arbeidsgruppa skriver at fornybar energi i seg selv ikke er miljøvennlig, men kun hvis det erstatter fossile energikilder. De skriver videre at det ikke er nevnt i meldingen om vindkraftverket er tiltenkt som et miljøtiltak i den forstand eller for å kompensere for økt energikonsum. Arbeidsgruppa skriver også om lønnsomheten og økonomien i vindkraft generelt. De mener det er direkte ulønnsomt og et eventuelt økonomisk potensial for vindkraft ligger på vestlandet. De mener også at opprustning vannkraftverk er et bedre alternativ, og setter spørsmålstegn til vindkraft og kraftsituasjonen i Europa.

Avslutningsvis skriver arbeidsgruppa at de ønsker disse argumentene og innvendingene bør veie tungt hos NVE i den første vurderingen av vindkraftprosjektet, og de understreker også verdien av området som et urørt naturområde. Utover dette er det i tillegg nevnt av enkeltpersoner i underskriftskampanjen et større fokus på energiproduksjon og virkninger på kulturlandskap og kulturverdier.

3.8 Merknader fra tiltakshaver

HybridTech Hovatn Aust AS har fått oversendt samtlige høringsuttalelser fra NVE, der de har blitt invitert til å kommentere de innkomne merknadene. Kommentarene er oversendt i brev av 24.02.12. Tiltakshaver har også oversendt i brev av 19.12.11, egne merknader til regional plan for bruk og vern av Setesdal Vesthei Ryfylkeheiene og Setesdal Austhei (Heiplanen). Merknadene er sammenfattet nedenfor.

Merknader til Heiplanen – Tiltakshaver viser til to formål i Heiplanen. Det ene er å sikre villreinens leveområder og det andre er å gi gode rammevilkår for levedyktige lokalsamfunn. De henviser deretter til høringsutkast fra juni 2011 og arbeidsutkast for Heiplanen fra februar 2011, hvor de skriver at planområdet nå kommer innenfor den utvidede grensen "*hensynssone nasjonal villreinområde*". Tiltakshaver redegjør for sine synspunkter om villreinen i området og deres leveområde og henviser i den sammenheng til en rapport gjennomført av NaturRestaurering AS på vegne av tiltakshaver. De redegjør videre for tema bygdeutvikling, og trekker frem at forslaget til Heiplanen vil gi en betydelig reduksjon av de områder som Bygland kommune kan disponere til bygdeutvikling. Tiltakshaver stipulerer også inntekter som Bygland kommune vil kunne tilføres fra vindkraftanlegget. Avslutningsvis trekker de frem viktigheten av å gjennomføre anleggsfasen av prosjektet i en periode hvor reinen blir minst mulig berørt. De skriver også at de forutsetter at så vel Heiplanen som den fremtidige forvaltning av denne må bygge på reelle vitenskaplige og objektive fakta, noe de mener ikke er ivarettatt på en tilfredsstillende måte i det forløpige høringsutkastet.

Merknad fra Fylkesmannen i Aust-Agder – Tiltakshaver skriver at de oppfatter endringene i utkastet til Heiplanen, 18.01.12, som en oppmykning av det opprinnelige forslaget. Tiltakshaver skriver at de reagerer sterkt på formuleringer knyttet til faglige vurderinger, og poengterer at det foreligger betydelig uenighet om vindturbiner og andre kraftanleggs påvirkning på reinsdyr. De skriver at de syns det er overraskende at arbeids- og styringsgruppene for Heiplanen ikke forholder seg til dette faktum og at det refereres til en bredere dokumentasjon av villrein i området. De viser i den

sammenheng til flere artikler om temaet. De viser til egen høringsuttalelse for Heiplanen, datert 23.05.11. Utover dette kommenterer de at forskningen er gjort både på tamrein og villrein, og at adkomstveien til vindparken vil stenges med låst bom og at motorisert ferdsel dermed vil bli begrenset. De mener også at området vanskelig kan omtales som et av de siste større INON områdene i hele Sør-Norge. Avslutningsvis påpeker de at Heiplanen kun er et planforslag, som ennå ikke er behandlet i fylkestinget.

Merknader fra Norges Jeger- og Fiskerforbund, Aust-Agder og Vest-Agder – Tiltakshaver mener at det forekommer rein i området og at det også benyttes i kalvingsperioden. De skriver at slik de tolker dokumentasjonen, så inngår ikke planområdet i reinens kjerneområde. De hevder dette ligger lenger nord.

Merknader fra Direktoratet for naturforvaltning – Tiltakshaver gjentar endringene som er gjort i utkast til Heiplanen og at DN ikke refererer til korrekt utkast. De nevner også at DN har rett i at planområdet er inkludert i "hensynssone nasjonal villreinområde". De henviser til kommentarene til merknaden fra Fylkesmannen i Aust-Agder.

Merknader fra Villreinnemda for Setesdalområdet – Det vises til kommentarer til merknadene fra Fylkesmannen i Aust-Agder og DN.

3.9 Merknader fra Miljøverndepartementet

Miljøverndepartementet (MD) har i brev av 24.05.12 følgende merknader til forelagt utredningsprogram.

MD ber om at utredningsprogrammet sikrer at det utarbeides konsekvensutredninger som gir et tilfredsstillende grunnlag for å vurdere bestemmelsene i naturmangfoldloven §§ 8 til 12, jamfør naturmangfoldloven § 7. Det vises til *Veileder om naturmangfoldloven* kapittel II, særlig side 28 og 29.

MD påpeker at villreinen er en norsk ansvarsart og skriver at området hvor vindkraftverket planlegges er ett av ti områder som har status som nasjonale villreinområder og det inngår også i en av to Europeiske villreinregioner. De skriver at områdene er valgt ut for å sikre habitattilbud for villrein i fremtiden. De trekker frem arbeidet med Heiplanen og mulig konflikt mellom vindkraftprosjektet og områdene avsatt i planen. De påpeker også at vindkraftprosjektet er vurdert av DN til kategori E for naturmiljø. På bakgrunn av dette mener MD at prosjektet kan være i strid med de nasjonale mål for sikring av villreinens leveområder, og ber om at utredningsprogrammet sikrer at det utredes et alternativ som ikke berører det foreslåtte nasjonale villreinområdet. De vektlegger også betydningen av å utarbeide utredninger av tiltakets mulige virkninger i både anleggs- og driftsfasen for villreinbestandens økologiske funksjonsområder, og særlig for samlet belastning, jamfør naturmangfoldloven § 10. MD ber også om at utredningsprogrammet sikrer at det gjøres en vurdering av kunnskapsgrunnlaget for vindkraftverks mulige effekt på villrein, og at det i nødvendig grad innhentes ny kunnskap, slik som feltundersøkelser, der dette ikke foreligger.

MD ber om at utredningsprogrammet må legge opp til å utrede hvilke virkninger tiltaket kan få for alle truede og nær truede arter og naturtyper på Norsk rødliste for arter 2010 og Norsk rødliste for naturtyper 2011, og for alle verdifulle arter og naturtyper og aller prioriterte arter og utvalgte naturtyper. De ber spesielt om utredninger for artene hubro, kongeørn, strandsnipe og bergirisk, i tillegg til gaupe. De påpeker at påvirkningen på artene skal vurderes ut fra den samlede belastningen de vil bli utsatt for fra eksisterende tiltak og tiltak under planlegging, jamfør naturmangfoldloven § 10. De skriver videre at det foreligger liten kunnskap om naturmangfoldet og tiltakets effekter på naturen i

det aktuelle området, og det er nødvendig med innhenting av ny kunnskap, jmfør naturmangfoldloven § 8.

De skriver at det pågår en avklaringsprosess mellom energi- og miljømyndighetene om en mal som ivaretar naturmangfoldloven og vannforskriften i utredningsprogram, og om rutiner for håndtering av lovpålagte undersøkelser i medhold av kulturminneloven. MD ber NVE presisere overfor tiltakshaver at det kan bli aktuelt å kreve ytterligere utredning av virkninger for naturmangfold utover det som fremgår av utredningsprogrammet, og/eller presiseringer knyttet til håndtering av automatisk fredete kulturminner, når en slik mal foreligger.

Avslutningsvis skriver de at kunnskapsgrunnlaget er mangelfullt når det gjelder friluftsliv, og ber utredningsprogrammet sikre at virkninger for temaet utredes. For INON understreker de betydningen av at utredningsprogrammet sikrer at det utarbeides beskrivelser som er fordelt på de ulike sonene. MD påpeker at henvisning til informasjon om kulturminner i forslag til fastsatt utredningsprogram skal være "kulturminnesok.no, askeladden.ra.no og SEFRAK i Matrikkelen".

3.10 Kommentarer til Miljøverndepartementets merknader

NVE legger til grunn at tiltakshaver ved å gjennomføre utredningskravene under temaet "Naturmangfold", i tilstrekkelig grad vil beskrive og vurdere tiltakets virkninger for naturmangfold, derav omtalte arter inkludert villrein i MD sin uttalelse. Utredningen tar sikte på å gi et grunnlag for å kunne foreta vurderinger etter naturmangfoldloven §§ 8-12. Med bakgrunn i konsekvensutredningen, innkomne uttalelser og egne vurderinger vil NVE vurdere om saken er tilstrekkelig opplyst, jmfør krav om kunnskapsgrunnlaget i naturmangfoldloven § 8. NVE vil kunne pålegge tilleggsutredninger der dette vurderes som relevant. Når det gjelder ønske om at utredningsprogrammet legger opp til å utrede konsekvensene for truede og nær truede naturtyper på Norsk rødliste for naturtyper 2011, tar NVE dette til følge. Når det gjelder tiltakets påvirkning for villreinens bruk av området og direkte og indirekte virkninger for arten, så fremgår dette i utredningsprogrammet under kulepunkt tre under temaet "Andre dyrearter" under "Naturmangfold". NVE vil kun pålegge tiltakshaver å utrede aktuelle utbyggingsløsninger. Utredningsprogrammet setter krav til dette.

MD viser til pågående avklaringsprosess mellom Olje- og energidepartementet og MD om utarbeidelse av en mal som ivaretar bestemmelsene i naturmangfoldloven og vannforskriften på en tilfredsstillende måte i utredningsprogram for konsesjonssaker, og om rutiner for håndtering av lovpålagte undersøkelser i medhold av kulturminneloven. NVE gjør i denne sammenheng oppmerksom på at vindkraftsøknader vil behandles i henhold til gjeldende praksis inntil eventuelle resultater fra avklaringsprosessen mellom OED og MD foreligger.

NVE legger til grunn at tiltakshaver ved å gjennomføre utredningskravene for teamene friluftsliv og INON i tilstrekkelig grad vil beskrive og vurdere tiltakets virkninger for temaene. Når det gjelder henvisningene til informasjon om kulturminner, "kulturminnesok.no, askeladden.ra.no og SEFRAK i Matrikkelen", tar NVE dette til følge.

3.11 Tematiske konfliktvurderinger

3.11.1 Generelt om tematiske konfliktvurderinger

Tematiske konfliktvurderinger ble behandlet i Stortingsmelding nr. 11 (2004-2005) Sametingets virksomhet i 2003. Gjennom konfliktvurderingene skal det systematiseres og kategoriseres informasjon om mulige konflikter mellom planlagte vindkraftverk og de ulike sektorinteressene, og derigjennom legge til rette for avklaring av disse gjennom konsesjonsbehandlingen. Målsetningen skal

være å bidra til å finne vindkraftprosjekter som i størst mulig grad kan forenes med de ulike sektorinteressene.

Følgende temaer inngår i konfliktvurderingene:

Miljø og kulturminner - konfliktvurderingen foretas av Direktoratet for Naturforvaltning og Riksantikvaren

Reindrift - konfliktvurderingen foretas av Reindriftsforvaltningen

Forsvaret - konfliktvurderingen foretas av Forsvarsbygg

NVE har fått ansvaret for å koordinere og sikre gjennomføringen av tematiske konfliktvurderinger av meldte og konsesjonssøkte vindkraftverk. En rekke andre temaer som ikke inngår i konfliktvurderingene, som for eksempel infrastruktur, vindressurser og økonomi, vil selvfølgelig også inngå som sentrale temaer i konsesjonsbehandlingen.

Prosjektene kategoriseres etter følgende generelle karakterskala:

Kategori A: Ingen konflikt

Kategori B: Mindre konflikt

Kategori C: Middels konflikt, men mulig å redusere konflikt ved avbøtende tiltak som for eksempel mindre justeringer av parken som flytting/fjerning av et mindre antall vindturbiner. Eventuelt et område med stor verdi men stor usikkerhet om konfliktgrad, men hvor sektormyndighet tror konfliktgraden vil være stor ("føre var").

Kategori D: Stor konflikt, men mulig å redusere konflikt ved avbøtende tiltak som for eksempel omfattende justeringer av parken som flytting/fjerning av et større antall vindturbiner.

Kategori E: Svært stor konflikt. Avbøtende tiltak vil ikke kunne redusere konflikt.

3.11.2 Tematisk konfliktvurdering av Hovatn Aust vindkraftverk

Forsvarsbygg skriver i brev av 23.01.12 at prosjektet er vurdert til kategori A i deres hierarkiske skala for konfliktnivå. Vindkraftverket vil i følge Forsvarsbygg ikke være i konflikt med Forsvarets kommunikasjonsinfrastruktur i det aktuelle området.

Prosjekt	Kommune	Kategori
Hovatn Aust vindkraftverk	Bygland	A

Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren har i oversendt skjema for tematisk konfliktvurdering 01.03.12 vurdert tiltaket til en kategori E for tema miljø og kulturminner. De skriver i sin konfliktbeskrivelse at anlegget overlapper med foreslått nasjonalt villreinområde og er uforenlig med nasjonale mål om sikring av villreinens leveområder. De skriver også at tiltaket er i stor konflikt med viktige inngrepsfrie naturområder. De skriver at det er potensial for konflikt med rovfugl, vassdragsvern og med tradisjonelt friluftsliv. For temaet kulturminner og kulturmiljø, skriver de at det er stor usikkerhet i deres vurdering da tiltaksområdet ikke er registrert. De skriver også at tiltaket er i indirekte konflikt med kulturmiljøer i Bygland og rundt nærliggende vann. For temaet landskap, skriver de at landskapet vil endre seg fra relativt urørt til et industriområde.

Prosjekt	Sum	Naturmiljø	Kulturmiljø	Landskap
Hovatn Aust vindkraftverk	E	E	B-C	C

4 Generelt om utredningsprogram for vindkraftverk

En konsekvensutredning skal i nødvendig utstrekning omfatte de punkter som er listet opp i vedlegg III i forskrift om konsekvensutredninger av 26.06.09. På bakgrunn av forskriften, innholdet i meldingen, innkomne høringsuttalelser og egne vurderinger skal NVE meddele et eget utredningsprogram for tiltaket. I utredningsprogrammet skal NVE spesifisere og avgrense utredningskravene for direkte og indirekte virkninger for miljø, naturressurser og samfunn til de forhold som etter NVEs vurdering er vesentlige og beslutningsrelevante. NVE har utformet utredningsprogram for Hovatn Aust vindkraftverk. Intern infrastruktur, det vil si kabler fra hver enkelt vindturbin til en felles transformator for vindkraftanlegget, nødvendige elektriske anlegg for nettilknytning, interne veier og atkomstvei, omfattes også av utredningsprogrammet. Utredningsprogrammet er gitt til tiltakshaver i eget brev.

5 NVEs kommentarer til utredningsprogrammet

5.1 Tiltaksbeskrivelse

5.1.1 Beskrivelse og begrunnelse for tiltaket

Bygland kommune ønsker at omfanget av utbyggingen med nøyaktig kartfesting av alle installasjoner skal inkluderes i konsekvensutredningen. NVE viser til kulepunkt to under teamet "Beskrivelse og begrunnelse for tiltaket", der det står at anlegget i sin helhet skal beskrives og vises på kart. For at det planlagte vindkraftverket skal få en optimal utforming er det viktig at det legges opp til fleksibilitet når det gjelder type, antall og detaljplassering av vindturbinene. Utredningene som skal gjennomføres skal derfor baseres på den utformingen av vindkraftverket som tiltakshaver mener er mest sannsynlig. Ved en eventuell konsesjon vil det settes vilkår om detaljplan som vil vise den endelige utbyggingsløsningen.

Flere av høringsinstansene beskriver alternative energikilder, som de hevder er mer miljøvennlig og har et større produksjonspotensial enn vindkraft. NVE behandler faktiske søknader om å bygge og drive energianlegg, i dette tilfelle meldingen om Hovatn Aust vindkraftverk i Bygland kommune. En utredning av annen fornybar energiproduksjon er i denne sammenheng ikke beslutningsrelevant og NVE vil derfor ikke pålegge tiltakshaver å utrede dette.

5.1.2 Forholdet til andre planer

Flere av høringsinstansene mener at vindkraftverket ikke er i tråd med regional plan for Setesdal Vesthei Ryfylkeheiene og Setesdal Austhei (Heiplanen), hvor villreinen er en sentral vernemotivasjon. DN skriver at Heiplanen nå er til sluttbehandling i fylkeskommunen. Det fremheves av flere at planområdet ligger i det som er omtalt som "hensynssone nasjonal villreinområde" i Heiplanen, hvor villreinens interesser skal tillegges stor vekt i arealforvaltningen. Andre høringsinstanser fremhever argumenter for "bruk og verdiskapning i heieområdene" fra Heiplanen, og mener derimot vindkraftverket passer godt inn i planen. NVE viser til plan- og bygningsloven og retningslinjene fra Miljøverndepartementet (MD) og Olje- og energidepartementet (OED), hvor det fremkommer at godkjente regionale planer skal legges til grunn for fylkeskommunal virksomhet og være

retningsgivende for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i fylket. Regionale planer vil, ifølge retningslinjene, være godt egnet til overordnede og helhetlige vurderinger av aktuelle områder for vindkraftutbygging, og skal styrke grunnlaget for en hensiktsmessig planlegging og lokalisering av vindkraftverk i en region. I retningslinjene fra MD og OED påpekes det at konsesjonsbehandlingen er *”basert på mer detaljert og utfyllende kunnskap innhentet gjennom konsekvensutredninger og høringer av konkrete prosjekter, herunder konsekvensene av eventuell nettforsterkning og hensynet til lokale synspunkter”*. På denne bakgrunn vil NVE vise til at det i forbindelse med søknad og konsekvensutredningene av prosjektene vil bli fremskaffet ytterligere informasjon om mulige virkninger for ulike fagtema, derav villrein. NVE viser også til temaet *”Forholdet til andre planer”* i utredningsprogrammet. Under kulepunkt en og to står det at kommunale og/eller fylkeskommunale planer for tiltaksområdet skal omtales. Det står videre at tiltakets virkninger for områder som er vernet eller planlagt vernet, etter blant annet naturmangfoldloven, kortfattet skal vurderes og det skal beskrives hvordan tiltaket kan påvirke verneformålet.

Flere av høringsinstansene skriver at de ønsker en samlet plan for vindkraftverk. NJFF skriver at de ønsker en samlet plan for Sørlandet, NFVA etterlyser en overordnet nasjonalplan og NOF skriver at det er behov for både en nasjonal plan og regionale planer for vindkraftutbygging i Norge. Arbeidsgruppa skriver også at det er behov for en samlet helhetlig energiplan for regionen. I Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftverk (MD og OED, 2007) anbefales det at det utarbeides regionale planer. Når godkjente regionale planer foreligger vil disse inngå i grunnlaget for NVEs behandling av enkeltprosjekter. Konsesjonsmyndigheten må imidlertid alltid foreta en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle, og også vektlegge andre forhold enn de hensyn som er vektlagt i planene ut fra regionale vurderinger og prioriteringer.

5.1.3 *Infrastruktur og nettilknytning*

Statens vegvesen mener det bør fortas en risikovurdering av transportbehovet i drifts- og anleggsfasen. Dette er ivarettatt av NVE i kulepunkt en under temaet *”Infrastruktur og nettilknytning”* i utredningsprogrammet.

Statnett SF har kommentarer til de to alternativene for nettilknytning. For tilknytning til 132 kV nettet skriver de at det bør foretas en vurdering/analyse av kapasiteten på nettet. De skriver at de er bekymret for kraftsystemets spennings- og frekvensreguleringsevne, på grunn av utbygging av store mengder kraftproduksjon med begrenset reguleringsevne. De forutsetter at tiltakshaver tar initiativ til et nærmere samarbeid om detaljering av løsningen. De trekker også frem sentrale krav i forskrifter til kraftsystemet. NVE viser til kulepunkt fire under temaet *”Infrastruktur og nettilknytning”* i utredningsprogrammet, hvor det blant annet angis at kapasitetsforholdene i overføringsnettet i området og behov for tiltak i eksisterende nett skal beskrives. Dette skal sees i sammenheng med andre planer for kraftproduksjon i området. NVE legger til grunn at tiltakshaver tar kontakt og samarbeider med de aktuelle nettselskapene.

Fylkeskommunen mener en samfunnsøkonomisk utredning av de ulike nettilknytningsalternativene bør innarbeides i utredningsprogrammet, hvor muligheten for og verdien av å opprettholde ledig nettkapasitet i begge linjenettene bør belyses. NVE vil ikke pålegge tiltakshaver å utføre en egen samfunnsøkonomisk analyse av de ulike nettilknytningsalternativene. Etter NVEs vurdering vil konsekvensutredningen, basert på det forelagte utredningsprogrammet, gi NVE et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag for å kunne foreta en vurdering av hele prosjektet, inkludert nettilknytningen. Når det gjelder nettkapasiteten for de omtalte linjene, vises det til NVEs kommentarer til Statnett SF sin uttalelse i ovenstående avsnitt.

Flere av høringsinstansene ønsker at det skal vurderes eller utredes for jordkabel som alternativ til luftledning. NVE viser til kulepunkt seks under teamet "Infrastruktur og nettilknytning" i utredningsprogrammet, hvor kabel som alternativ til luftledning skal kort beskrives.

5.2 Prosess og metode

NOF fokuserer på kunnskaps og kvalitetskrav i konsekvensutredningen og hos utredningsaktørene. De ønsker blant annet at hensynet til naturverdier blir ivare tatt bedre av norske myndigheter. NOF kommer med konkrete krav, som er hentet fra Bern-konvensjonens anbefalinger, til metodikk og prosess de mener bør legges til grunn i utredningsprogrammet. NFR skriver i sin uttalelse at de ikke stoler på at utbyggerne forholder seg til Bern-konvensjonen eller tar de nødvendige hensyn til arters habitetskrav. NVE viser i denne sammenheng til at utredningsprogrammets "Prosess og metode" inneholder konkrete anbefalinger om hvilken fremgangsmåte som skal brukes. NVE konstaterer at tiltakshaver har ansvar for at NVEs fastsatte utredningsprogram blir oppfylt. Når konsekvensutredningen er gjennomført vil denne være gjenstand for ny høring. Dersom kunnskapsgrunnlaget vurderes som mangelfullt kan NVE pålegge tilleggsutredninger. Dette gjelder også for hensynet til naturverdier.

Bygland kommune skriver at konsekvensutredningen må vise hva kommunen har å si ved justering av detaljplanen og at kommunen må være en viktig premissleverandør i denne sammenheng.

Fylkeskommunen vil at lokalmiljøets innstilling til prosjektet skal tillegges stor vekt. I utredningsprogrammet fremgår det at tiltakshaver skal ta kontakt med berørt kommune i utredningsarbeidet. NVE vil anbefale at tiltakshaver under utredningsarbeidet oppretter en samrådsgruppe med representanter fra lokalmiljøet. Dette er gjengitt i kulepunkt fire under temaet "Prosess og metode" i utredningsprogrammet. NVE ønsker utover dette å presisere at kommunen er den viktigste høringsparten i prosessen og lokal politisk forankring er en viktig forutsetning ved etablering av vindkraftverk.

5.3 Landskap

Kommunen fremhever spesielt viktigheten av å utrede de visuelle virkningene av anlegget, og ber om visualisering av vindkraftanlegget i sin helhet fra representative steder. Grunneiere og hytteeiere skriver at de er bekymret for de visuelle virkningene av vindturbinene og at disse eventuelt vil svekke verdien av området som er regulert som hyttefelt. NVE viser i denne sammenheng til kulepunkt fem under temaet "Landskap" i utredningsprogrammet, der det står at visualiseringen skal omfatte alle deler av anlegget, der dette vurderes som hensiktsmessig, og visualiseringen skal gjøres fra representative steder. Når det gjelder en eventuell svekkelse av verdien i området som er regulert til hyttefelt, finner NVE ikke grunnlag for å pålegge spesifikke utredninger knyttet til utvikling av hyttepriser. NVE poengterer at det er stor usikkerhet knyttet til denne type utredninger.

5.4 Kulturminner og kulturmiljø

Fylkeskommunene ber om at arkeologiske undersøkelser innarbeides i utredningsprogrammet, og kommunen skriver at området må undersøkes og dokumenteres av folk med kulturfaglige kompetanse. De skriver også at det må utredes for adkomstveien fra Åraksbø til Haugtveit sin påvirkning på kulturlandskapet. Etter NVEs vurdering er det hensiktsmessig at § 9-undersøkelser gjennomføres i tilknytning til detaljplan, noe som innebærer at dette normalt gjennomføres etter et eventuelt konsesjonsvedtak. NVE vil derfor ikke kreve § 9-undersøkelser i utredningsprogrammet. Etter NVEs vurdering vil tiltakshaver ved å gjennomføre utredningskravene under tema "Kulturminner og kulturmiljø" i tilstrekkelig grad beskrive og vurdere tiltakets virkninger for kulturminner og kulturmiljø i området.

5.5 Friluftsliv og ferdsel

Flere av høringsinstansene skriver at det er viktige friluftsområder i nærheten av planområdet. NFVA skriver blant annet at Hovatn Aust representerer uerstattelige verdier for blant annet friluftsliv, og at vindkraftanlegget vil føre til tap av disse verdiene. Hytteiere i området fremhever spesielt nordre del av planområdet som et viktig turområde. Det hevdes også at skyggekast og iskast fra vindturbinene vil være til hinder for friluftsliv i planområdet. Arbeidsgruppa skriver i tillegg at lyd og de visuelle virkningene av vindkraftverket vil forringe naturopplevelsen i en slik grad at det går imot allemannsretten. Bygland kommune mener tilgjengelighet og bruk av området før og under anleggsperioden og ved drift må vurderes i konsekvensutredningen.

Etter NVEs vurdering er utredning av virkninger for friluftsliv ivarettatt i utredningsprogrammet under temaet "Friluftsliv og ferdsel". NVE viser i den sammenheng til kulepunkt en og to, der det står at det skal redegjøres for friluftsområder som berøres av tiltaket og vurderes hvordan tiltaket vil påvirke friluftslivet og ferdselen i planområdet og tilgrensende områder. Under kulepunkt tre står det at alternative friluftsområder med tilsvarende aktivitetsmuligheter skal kort omtales. Utover dette henvises det til temaet "Skyggekast" og "Støy" i utredningsprogrammet, hvor virkninger av skyggekast og støy for friluftsliv skal vurderes. Dette er gjengitt i kulepunkt en under begge temaene.

5.6 Tiltakets virkninger for naturmangfold

Flere av høringsinstansene fremhever at villreinen og vindkraftverkets påvirkning på artens leveområder og bruk av området må bli omhandlet i utredningsprogrammet. Fylkesmannen skriver at utredningen må gjennomføres av villreinkyndige. Området er i følge flere anerkjent som kalvingsområde og sommerbeite for bestanden. NJFF nevner også at området er et viktig trekkområde. Fylkesmannen skriver videre at det fins lite forskning på forstyrrelse av kalvingsområder, og mener føre-var-prinsippet i naturmangfoldloven må tillegges stor vekt i denne sammenheng. Villreinnemnda for Setesdalområdet ønsker omfattende undersøkelser og litteratursøk utover henvisning til Heiplanen. I denne sammenheng kommer de med forslag til flere kilder. NVE viser her til temaet "Andre dyrearter", hvor det spesifiseres krav til hvordan utredningen skal dokumentere eventuelle virkninger for villrein i området. Under fremgangsmåte for samme tema står det at vurderingene skal bygge på eksisterende dokumentasjon og kontakt med lokale og regionale myndigheter og organisasjoner/ressurspersoner. Utredningen skal sikre tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag for å kunne foreta vurderinger etter naturmangfoldloven §§ 8-12, derav føre-var-prinsippet (§ 9 i naturmangfoldloven). Med bakgrunn i konsekvensutredningen, innkomne uttalelser og egne vurderinger vil NVE vurdere om saken er tilstrekkelig opplyst, jf. krav om kunnskapsgrunnlaget i naturmangfoldloven § 8. NVE vil kunne pålegge tilleggsutredninger der dette vurderes som relevant. Utover dette henvises det til "Prosess og metode" i utredningsprogrammet, som inneholder konkrete anbefalinger om hvilken fremgangsmåte som skal legges til grunn for konsekvensutredningen.

NMF fokuserer spesielt på reduksjon av biologisk mangfold på grunn av utbygging av ledningsnett og tilhørende ryddebelt i forbindelse med anlegget. NFVA skriver at anlegget vil påvirke nasjonalt viktige naturverdier, som landskap og biologiske verdier. De nevner også flere arter som er viktige for det biologiske mangfoldet. NVE legger til grunn at tiltakshaver ved å gjennomføre utredningskravene under temaet "Naturmangfold", i tilstrekkelig grad vil beskrive og vurdere tiltakets virkninger for det naturmangfoldet. Dette gjelder for tiltaket i sin helhet og inkluderer også nettilknytningen, og dermed utbygging av ledningsnett og tilhørende ryddebelt. Utover dette viser NVE til kulepunkt to under temaet "Landskap", hvor det står at landskapsverdiene i planområdet og tilgrensende områder skal beskrives, og tiltakets virkninger for landskapsverdiene skal vurderes.

Austad skriver i sin uttalelse at det oppfordres til å vurdere de kvalitative egenskapene ved naturen og naturen som egenverdi i utredningsprogrammet. Etter NVEs vurdering er tiltakets virkninger for naturen i tilstrekkelig grad ivaretatt i utredningsprogrammet. I denne sammenheng henvises det til temaer som blant annet "Naturmangfold" og "Friluftsliv og ferdsel".

5.6.1 *Naturtyper og vegetasjon*

NOF skriver i sin uttalelse at de ønsker en generell naturtypekartlegging av planområdet med tanke på viktige og utvalgte naturtyper. Bygland kommune ønsker at vindturbinenes påvirkning på naturmiljøet utredes. Dette er ivaretatt i utredningsprogrammet under temaet "Naturtyper og vegetasjon", hvor det blant annet står at det skal utarbeides en oversikt over verdifulle naturtyper, jf. DN's håndbok nr.13.

5.6.2 *Fugl*

NOF skriver at eksisterende kunnskapsgrunnlag er mangelfullt når det gjelder ornitologiske verdier i området. De ønsker derfor at det legges stor vekt på å innhente ny kunnskap i utredningsprosessen. NOF fremhever behov for å kartlegge forekomsten av alle fuglearter og påvirkning på disse. De nevner flere sentrale arter i denne sammenheng. De ønsker også at utredningsprogrammet inneholder en vurdering av innvirkning på forvaltningsprioriterte arter (rødlistearter), og at utforming og plassering av vindturbinene i forhold til kollisjons- og elektroklusjonsfare for fugl, spesielt for kongeørn, hubro og ryer. NMF mener også at vindturbinene utgjør en trussel for fugler og spesielt rovfugler på grunn av kollisjonsfaren med rotorbladene. Arbeidsgruppa skriver at vindkraftverket vil ha store negative konsekvenser og vil svekke bestanden for ulike arter. De nevner flere fuglearter som er registrert i området i følge ornitologiske fagmiljøer. Bygland kommune ønsker også at vindturbinenes påvirkning på fuglebestanden skal utredes. Når det gjelder kunnskapsgrunnlaget så viser NVE til fremgangsmåten under temaet "Fugl", der det står at vurderingene skal bygge på eksisterende dokumentasjon, men der eksisterende dokumentasjon er mangelfull skal det gjøres feltbefaringer. Utredningen tar sikte på å gi et grunnlag for å kunne foreta vurderinger etter naturmangfoldloven §§ 8-12. Med bakgrunn i konsekvensutredningen, innkomne uttalelser og egne vurderinger vil NVE vurdere om saken er tilstrekkelig opplyst, jf. krav om kunnskapsgrunnlaget i naturmangfoldloven § 8. NVE vil kunne pålegge tilleggsutredninger der dette vurderes som relevant. Etter NVEs vurdering er NOFs ønske vedrørende kunnskapsgrunnlaget ivaretatt gjennom dette. Utover dette vises det til temaet "Fugl" i utredningsprogrammet og etter NVEs vurdering er høringspartenes merknader med dette ivaretatt i utredningsprogrammet.

5.6.3 *Inngrepsfrie naturområder (INON)*

Flere høringsinstanser skriver at tiltakets virkning på INON områder må utredes. DN skriver at anlegget vil være i konflikt med viktige INON områder. Dette er også kommentert av Fylkesmannen og NMF. Arbeidsgruppa understreker verdien av området som et urørt naturområde. NVE viser i denne sammenheng til punktet "Inngrepsfrie naturområder og verneområder", der det står at tiltakets virkninger for inngrepsfrie naturområder skal beskrives. Reduksjon av inngrepsfrie naturområder skal tall- og kartfestes.

I flere av høringsuttalelsene er vindkraftverkets virkninger på Årdalen naturreservat kommentert, i tillegg til adkomsten til reservatet. Arbeidsgruppa mener også at vindkraftverket vil forringe verneområdene i nærheten av planområdet. NVE viser til kulepunkt to under samme temaet, der det står at tiltakets virkninger for verneområder skal beskrives, jamfør naturmangfoldloven § 49.

5.7 Forurensing (støy, skyggekast og annen forurensing)

Björg og Nils R. Hammer ønsker at støy fra vindkraftverket og alle faktorer som påvirker støyen blir grundig utredet. De skriver at antagelsene tiltakshaver gjør vedrørende støysone og berørte boliger ikke er korrekt. De ønsker også at kravene til støygrense skal være den samme for helårs- og fritidsboliger. Kommunen kommenterer også kartlegging av støyvirkninger i sin uttalelse og valg av vindturbiner med hensyn til støy. I tillegg ønsker de at konsekvensene av lavfrekvent støy utredes nøye. Etter NVEs vurdering er støy et viktig utredningstema. Det settes krav i utredningsprogrammet til at det skal vurderes hvordan støy kan påvirke helårs-, fritidsboliger og friluftsliv. Det skal utarbeides støysonekart for vindkraftverket som viser utbredelse av støy med medvind fra alle retninger. Bebyggelse med beregnet støynivå over $L_{den}=40$ dB skal også angis på kart. NVE er kjent med at de siste årene er det blitt økt oppmerksomhet rundt helsevirkninger knyttet til lavfrekvent støy (20- 200 Hz) og infralyd (0-20 Hz). Det er en rådende konsensus i fagmiljøene om at lavfrekvent støy fra vindturbiner ikke utgjør et større problem enn støy i høyere frekvenser. NVE vil derfor ikke kreve spesifikke utredninger om lavfrekvent støy.

Flere av høringsinstansene uttrykker bekymringer knyttet til ising og risikoen for iskast. Kommunen mener sikring av planområdet og allmennhetens tilgang må vurderes i denne sammenheng i utredningen. De ønsker også at andre risikomomenter skal vurderes. NMF og Arbeidsgruppa mener iskast vil være til hinder for friluftsliv og svekke allemannsretten. Bekymringene knyttet til ising og risikoen for iskast blir av NVE ivaretatt i utredningsprogrammet i kulepunkt fem i avsnittet om annen forurensning under temaet "Forurensning", der sannsynligheten skal vurderes og aktuelle tiltak som kan redusere ising skal beskrives. NVE viser også til kulepunkt fire under temaet "Annen forurensning" der sannsynligheten for andre uforutsette hendelser og uhell skal vurderes. Virkninger for friluftsliv er ivaretatt under temaet "Friluftsliv og ferdsel" i utredningsprogrammet.

5.8 Tiltakets virkninger for nærings- og samfunnsinteresser

5.8.1 Verdiskaping

Bygland kommune ønsker at virkningene for samfunnet blir utredet, og hvor stor økonomisk virkning anlegget får for kommunen. Kommunen trekker frem kommunale skatteinntekter, sysselsetting i anleggs- og driftsfasen, ringvirkninger for lokale bedrifter, turisme og utbedring av veier. Dette er også trukket fram i en av høringsuttalelsene som mulige positive virkninger av tiltaket. NVE viser til temaet "Verdiskaping" i utredningsprogrammet, der det står at det skal beskrives hvordan tiltaket kan påvirke økonomien i berørt kommune, herunder sysselsetting og verdiskaping lokalt og regionalt. Dette skal beskrives både for anleggs- og driftsfasen. Videre står det under temaet "Reiseliv og turisme" at tiltakets mulige virkninger for reiseliv og turisme skal vurderes. Etter NVEs vurdering er kommunens ønsker ivaretatt i utredningsprogrammet.

5.8.2 Reiseliv og turisme

NMF skriver at tiltaket kan føre til negative virkninger for reiselivsnæringen i kommunen. NVE viser til temaet "Reiseliv og turisme" i utredningsprogrammet, hvor det står at reiselivsnæringen i området skal beskrives kortfattet og tiltakets mulige virkninger for reiseliv og turisme skal vurderes.

5.8.3 Landbruk

Kommunen skriver at det bør utredes for konsekvensene tiltaket har for sauenæringen og jakt i området. Austad skriver i sin uttalelse at vindkraftverket vil gjøre store inngrep i viltressursene, og de er bekymret for en rekke arter, som de nevner i uttalelsen. NVE viser til temaet "Landbruk" i

utredningsprogrammet, der det står at det skal gjøres en kortfattet vurdering av tiltakets eventuelle virkninger for jord- og skogbruk, herunder beite og jakt.

5.8.4 Luftfart og kommunikasjonssystemer

Luftfartstilsynet kommer med konkrete forslag til punkter som bør inkluderes i utredningsprogrammet med hensyn til sivilluftfart. Forslagene er ivarettatt av NVE i kulepunkt to, tre og fire under temaet "Luftfart og kommunikasjonssystemer". Luftfartstilsynet har også kommentarer til merking av luftfartshindre. Når det gjelder merking av luftfartshinder vil NVE ved en eventuell konsesjon sette vilkår om merking i henhold til gjeldene forskrifter.

Bygland kommune ønsker å utrede om vindturbinene vil påvirke sendeforhold for mobil, TV og radio, og eventuelle avbøtende tiltak. NVE viser til utredningsprogrammets kulepunkt en under temaet "Luftfart og kommunikasjonssystemer", der det står at det skal vurderes om tiltaket kan påvirke mottakerforhold for TV- og radiosignaler hos nærliggende bebyggelse. Når det gjelder avbøtende tiltak vil NVE komme tilbake til dette som vilkår ved en eventuell konsesjon.

Luftfartstilsynet skriver at tiltakshaver bør ta kontakt med AVINOR AS og aktuelle operatører for nærmere avklaring. Norkring AS skriver også at de ønsker å bli involvert i den videre prosessen. NVE legger til grunn at tiltakshaver tar kontakt og samarbeider med AVINOR AS og aktuelle operatører. Norkring AS skal kontaktes for innsamling av informasjon vedrørende mulige virkninger for mottaksforhold for radio- og TV-signaler. Dette er gjengitt under temaet "Luftfart og kommunikasjonssystemer" i utredningsprogrammet.

5.9 Annet

Björg og Nils R. Hammer mener verditap på hytter i området bør beregnes. Austad skriver i sin uttalelse at det bør tas hensyn til grunneiere også utenfor planområdet, som får redusert verdi av eiendommen. NVE finner ikke grunnlag for å pålegge spesifikke utredninger knyttet til utvikling av boligpriser. NVE poengterer at det er stor usikkerhet knyttet til resultatene fra slike utredninger. Dette gjelder også for grunneiere utenfor planområdet.

NMF skriver at tiltakshaver må ha en kontinuerlig bankgaranti slik at de har mulighet til å fjerne anlegget. NVE vil etter en eventuell konsesjonssøknad komme tilbake til temaet som vilkår i en eventuell konsesjonssøknad.